

Het Expertisecentrum Ontwikkeling, Opvang en Onderwijs voor 0-12 jarigen (EC O3)

Het Expertisecentrum Ontwikkeling, Opvang en Onderwijs voor 0-12 jarigen (EC O3) is een initiatief van het Kohnstamm Instituut, Sardes en het Nederlands Jeugdinstituut. Doel van dit expertisecentrum is het bevorderen, bundelen en verspreiden van kennis over ontwikkeling, opvang en onderwijs in de leeftijd van 0-12 jaar. EC O3 fungeert ook als verzamelplek voor praktijkgerichte onderzoeksvragen die in het werkveld leven en koppelt deze terug naar de wetenschap. Zo worden wetenschap, praktijk en beleid verbonden. In de factsheets van EC O3 vindt u actuele feiten en cijfers over een thema waar het expertisecentrum zich mee bezig houdt. De informatie is vooral bedoeld voor onderzoekers en medewerkers die een kort overzicht willen van de stand van zaken over het betreffende onderwerp.

Kijk voor meer informatie op www.eco3.nl

Informeel leren

Al langere tijd wordt er een onderscheid gemaakt tussen leren op school en leren buiten school: informeel, non-formeel en formeel leren. Informeel leren is spontaan leren, vaak buiten school in diverse omstandigheden, vaak zonder duidelijk omschreven doel. Informeel leren is van belang omdat:

- Kinderen het grootste deel van hun tijd buiten school zijn en ze daar veel leren;
- Door het ontwikkelen van het informeel leren de kinderen de basis leggen voor een leven lang leren.

In deze factsheet gaan we in op de effecten van informeel, buitenschools leren. Welke vormen zijn er? Hebben we die vormen van leren in beeld? Zijn we ons bewust van de leerprocessen die kinderen buiten de school doormaken? En hoe kunnen we die benutten?

Wat is informeel leren?

Het onderscheid tussen formeel, non-formeel en informeel leren (Studulski, 1994) wordt soms wat karikaturaal beschreven. Formeel leren is leren op school, meestal in de klassikale opzet. Het gaat vaak om cognitieve en kwalificerende kennis en vaardigheden, die worden overgebracht in geformaliseerde instituten, met beproefde methoden, modellen en middelen van instructie en evaluatie. Ook het overbrengen van attitudes en houdingen behoren tot formeel leren. De opbrengst van formeel leren of het

Inhoud

- Wat is informeel leren? 1
- Toepassingen van informeel leren 2
- Waarom is informeel leren van belang? 4
- Hoe kunnen we informeel leren stimuleren? 4
- Aanbevelingen voor beleid 5
- Bronnen 6



reguliere schoolsysteem is onder meer standaardisering, selectie, legitimatie en reproductie.

Informeel leren is een ongeorganiseerd levenslang proces waarin iedereen kennis, vaardigheden en attitudes verwerft, door ervaring en contact met personen, andere informatiedragers en de omgeving. Informeel leren is leren in alledaagse situaties, bijvoorbeeld als kinderen met elkaar spelen, fikkie steken, hutten bouwen, koekjes bakken, computerspellen doen of conflicten oplossen. Bijvoorbeeld: door het zien van een film over dinosauriërs en het zelf graven naar botten in een natuurhistorisch museum kunnen kinderen met ongeremde interesse moeiteloos het verschil tussen een tyrannosaurus, een mosasaurus en een triceratops toelichten.

Tussen informeel en formeel leren is nog een tussenvorm: non-formeel leren. Dit is georganiseerd, maar niet geïnstitutionaliseerd; systematisch maar niet routinematig. Non-formeel leren vindt buiten het reguliere onderwijssysteem plaats, bijvoorbeeld in buurthuizen, kerken, clubs, vakbonden, een studentenvereniging, bij vrijwilligers- en belangenorganisaties. Deze leersituaties hebben een meer vrijwillig, ongedwongen karakter, de motivatie van de deelnemers is belangrijker. Binnen de organisatie kan wel gewerkt worden aan prestatie markeringen, zoals zwemdiploma's, emblemen bij de padvinderij of banden van judo.

Maar informeel leren vindt ook plaats in de school: kinderen leren veel van elkaar.

Clough, ea (2007) spreken niet van non-formeel leren, maar maken een onderscheid naar intentioneel en niet intentioneel informeel leren. Zij wijzen op een typologie van Vavoula (2005), die een onderscheid maakt

tussen enerzijds controle over het proces van leren en anderzijds controle over de doelen van het leren. Hoe minder controle over doelen en proces, hoe meer sprake is van niet-intentioneel, informeel leren.

Toepassingen van informeel leren

In de literatuur zijn drie kenmerkende leeromgevingen waarin informeel leren tot uiting komt herkenbaar. Ten eerste de thuissituatie, waarbij het vooral gaat om de manier waarop ouders hun kinderen opvoeden en stimuleren. Ten tweede is er veel aandacht voor de effecten en opbrengsten van bezoeken aan musea, (zogenaamde 'fieldtrips'). Ten derde is er veel aandacht voor informeel leren met ICT, games en mobiele telefoons.

Een eerste plaats waar veel informeel leren plaatsvindt is thuis, in het gezin. Kinderen leren al doende taal, sexespecifieke rolpatronen, waarden en normen. De kwaliteit van de relatie, de omgeving, de opvoeding, maakt daarbij een groot verschil. Shonkoff & Phillips (2000) geven aan dat een liefdevolle, stabiele en stimulerende omgeving de belangrijkste aspecten zijn van een

Tabel: Verschillen tussen formeel, non-formeel en informeel leren

Formeel	Non-formeel	Informeel
Meestal op school	Een organisatie buiten school	Overall
Mogelijk voorschrijvend	Meestal ondersteunend	Ondersteunend
Gestructureerd	Gestructureerd	Ongestructureerd
Meestal gearrangeerd	Gearrangeerd	Spontaan
Meestal extrinsiek gemotiveerd	Extrinsiek, maar meestal intrinsiek gemotiveerd	Intrinsiek gemotiveerd
Verplicht	Meestal vrijwillig	Vrijwillig
Geleid door docent	Geleid of docentgeleid	Geleid door de lerende
Geëvalueerd	Niet geëvalueerd	Niet geëvalueerd
Sequentieel	Niet sequentieel	Niet sequentieel

Bron: Eshach, 2007

goede opvoeding (zoals een autoritatieve opvoedingsstijl).

Het actief stimuleren van kinderen en leeractiviteiten door ouders heeft effecten op de ontwikkeling van kinderen (Desforges en Abouchaar, 2003; Harris en Goodall, 2006); er zijn zelfs effecten op een succesvolle schoolloopbaan (Melhuish, 2010). Een zogenaamde 'Home Learning Environment' betreft activiteiten als voorlezen, liedjes zingen en rijmpjes, naar de bibliotheek gaan en spelen met getallen, etc.

Iets oudere kinderen leren ook veel door het doen van klusjes of een baantje. Het begint weliswaar met huis-tuin-en-keuken klusjes, maar ook door kleine baantjes leren kinderen op tijd komen, samen werken, geld sparen, etc.

Een tweede leeromgeving voor informeel leren waar in de literatuur veel aandacht naar uitgaat is het museumbezoek, als onderdeel, maar ook als onderbreking van het schoolprogramma. Het gaat om musea en educatieve plekken buiten de school, zoals de Tweede Kamer of een kasteel. Eshach (2007) wijst er op dat het koppelen van formeel en informeel leren niet goed tot stand komt. Docenten hebben bijvoorbeeld te weinig oog voor mogelijkheden van leren in musea, stellen ook geen doelen bij werkbezoeken en kunnen de opbrengsten van het bezoek niet verbinden met de activiteiten in de klas. De museuminrichting (tentoonstelling) dient ook interactief te zijn, om de kinderen te betrekken en te activeren; een gezin is daarvoor soms interactiever dan een schoolklas (Eshach, 2007). Een goede 'fieldtrip' heeft volgens Eshach (2007) een goede voorbereiding en een traject van nazorg (verwerking). Bezoeken aan een museum kunnen bijvoorbeeld door leskisten of mobiele musea worden voorbereid.

Leren met ICT, games en mobiele telefoons is een derde vorm van informeel leren waarvoor in de literatuur aandacht is. Kinderen maken op steeds jongere leeftijd kennis met verschillende toepassingen van ICT en media. Ze worden *digital natives* genoemd, omdat ze er vanaf hun geboorte mee opgroeien. Jonge kinderen hebben dan ook al flink wat uren voor de televisie en de computer gemaakt. Het leren omgaan met de ICT gaat spelenderwijs, door proberen en nadoen, ontdekken en de wens ertbij te horen.

Met games leren kinderen spelenderwijs te denken in protocollen, structuren en regels (Studulski, 2002). De interactie met het internet beïnvloedt ook de manier waarop we denken (Carr, 2010). Holm Sørensen ea (2010) beschrijven hoe kinderen in Deense scholen, buiten het curriculum, maar binnen de schoolomgeving, met computers leren. Op basis van antropologisch onderzoek (participerende observatie) constateren ze dat de kinderen (7-15 jaar) leren door een leer hiërarchie (jongere kinderen leren van oudere kinderen), in een community of practice (dit zijn groepen mensen die een gemeenschappelijke belangstelling delen, Wenger) en in lerende netwerken (delen en zoeken van informatie). Op basis van het onderzoek

wordt gewezen op de mogelijkheden van informeel leren (met computers) bijvoorbeeld met projectonderwijs.

Informeel leren met mobiel draagt bij aan betere leerprestaties.

Het idee dat school de enige plek is waar kinderen leren is aan het veranderen. Onderzoek laat zien dat kinderen buiten schooltijd steeds meer leren. De mobiele telefoon als lesmiddel kan in het basisonderwijs een belangrijke bijdrage leveren aan betere leerresultaten. Leerlingen beleven plezier aan mobiel leren en besteden daarom meer (vrije) tijd aan de leerstof.

In een onderzoek van de Stichting Bestuur Openbaar Onderwijs Rotterdam onder leerlingen van 8 tot 10 jaar, 'Leren met je mobiel', kregen 75 kinderen van drie groepen 5 op verschillende manieren Engelse woordjes aangeleerd. De eerste groep kreeg les op school met behulp van een lesbrief. De tweede groep leerde op school én met behulp van een mobiel met multimediaal lesmateriaal in diertuin Blijdorp. De derde groep mocht daarna de mobiel ook mee naar huis nemen.

Het onderzoek laat zien dat de Engelse woordenschat van kinderen die thuis een mobiele telefoon tot hun beschikking hadden meer toenam dan van kinderen zonder mobiel. Leerlingen met een mobiele telefoon besteedden méér tijd aan de lesstof

en presteerden hierdoor opvallend beter. Ook waren leerlingen, leraren en ouders na afloop van experiment positief gestemd, zowel over het gebruik van ICT als over de mobiel. Hieruit blijkt opnieuw dat het zinvol is leermiddelen in te zetten die aansluiten bij de interesse en beleevingswereld van leerlingen. Scholen zijn niet ingesteld op dit 'informele leren'.

2011, www.prima-onderwijs.nl

Waarom is informeel leren van belang?

Kinderen spenderen het grootste deel van hun tijd buiten de school. De omgeving die kinderen buiten de klas aangeboden wordt, is van grote invloed op hun ontwikkeling. De opvoeding en omgeving van kinderen en de betrokkenheid van ouders maakt een groot verschil. In de peuterspeelzaal wordt al duidelijk dat het ene kind een grotere woordenschat heeft dan het andere kind.

Als je er van uitgaat dat ouders in een proces van informeel leren hun kinderen opvoeden, dan heeft informeel leren veel opbrengsten. Het gaat dan niet alleen om vaardigheden of normen (woordenschat, je handen wassen, met twee woorden spreken of met mes en vork eten), maar ook attitudes en basiswaarden die ouders kinderen meegeven. Voorbeelden zijn rekening houden met anderen, doorzetten, motivatie, de beste willen zijn, opkomen voor jezelf, respect, etc.

Een effect van informeel leren is de (intergenerationale) overdracht van waarden, culturele normen en vaardigheden en kennis, hoewel dit meestal niet zo expliciet wordt beleefd. Informeel leren geeft een belangrijke basis, maar het kan non-formeel of formeel leren niet vervangen

(Bhola, 1983) (in: Studulski, 1994). De competentie tot informeel leren legt de basis voor een leven lang leren (employability, skills for life).

Hoewel kinderen buiten de school veel leren, scoren de verklarende variabelen voor schoolsucces die betrekking hebben op informeel leren niet erg hoog. In de meta-analyse van schoolprestaties van Hattie (2009) zien we verschillende vormen en omgevingen van informeel leren in de rangorde als verklarende variabelen voor schoolsucces: 31^e plaats: home environment, 32^e plaats: socio-economic status, 45 parental involvement, 89 home visiting, 113 family structure, 127 out of school curriculum experiences en 137 television (deze laatste heeft een negatief verband). Gemeten aan formele maatstaven van schoolsucces scoren informele leerervaringen dus relatief laag.

Hoe kunnen we informeel leren stimuleren?

Het benutten van informeel leren kan door een brug te slaan tussen formeel (of non formeel) leren en informeel leren. Dat betekent dat structuur, doelgerichtheid en reflectie en evaluatie, kort gezegd, de opbrengstgerichtheid en meetbaarheid van het formele leren moet worden toegepast op informele leersituaties. Echter, op het moment dat kenmerken van formeel leren worden toegepast op informeel leren, verandert het karakter van informeel leren. Een informele leersituatie krijgt dan een educatief karakter. Het is de vraag of dat wenselijk is. Veel informeel leren vindt plaats als kinderen spelen: nadoen, uitproberen, de grens verkennen en experimenteren. Dat zijn vaardigheden en ervaringen die kinderen zelf moeten opdoen, zonder beoordeeld of gemeten te worden. Wel zou de kwaliteit van de informele leeromgeving kunnen worden beïnvloed.

Leerkrachten hebben altijd verwachtingen over vaardigheden en kennis van kinderen als zij de school binnenkomen (bewust of onbewust). De vaardigheden en kennis die wij veronderstellen bij kinderen zijn de laatste jaren door verschillende omstandigheden minder vanzelfsprekend geworden. Voorzieningen voor voor- en vroegschoolse educatie kunnen ouders inspireren tot leeractiviteiten thuis (vooral ook alledaagse activiteiten, zoals maaltijden, telefoontjes, boodschappenlijst maken, aankleden), zowel informeel als expliciet. Ondersteunende programma's voor ouders zijn daarom heel belangrijk. Over het algemeen wordt er van uitgegaan dat het potentieel van informeel leren niet volledig wordt benut. Voor leerkrachten is het over het algemeen een te complexe opgave om de individuele leerprocessen van de kinderen buiten de klas te volgen.

Ondanks de verschillen tussen scholen en pedagogische opvattingen verandert de context van de school iets in de houding van en verwachtingen van leerlingen. Het leren is niet vrijblijvend, je wordt beoordeeld, vergeleken en afgerekend. Dat maakt het leren ook minder onbevangen en juist daardoor gaan specifieke kenmerken van informeel leren verloren. Vooral in cultuureducatie speelt deze discussie. Evelein (2007) geeft aan dat juist de onbevangenheid, de motivatie en de spontaniteit van informeel leren verloren gaat in het schoolse cultuuronderwijs. Haanstra (in: Evelein, 2007) stelt zich dan ook de vraag: in hoeverre moet en kun je informele leerprocessen overbrengen naar de school? Kinderen die op basis van eigen motivatie betrokken zijn in activiteiten en leerprocessen kunnen in een flow geraken (Csikszentmihalyi, 1990); volgens Evelein zijn flow-ervaringen juist heel aantrekkelijke en effectieve momenten van leren.

De Onderwijsraad (2010) wijst in het advies *Uitgebreid onderwijs op de mogelijkheden van extra aanbod van scholen en andere aanbieders om een uitgebreider geheel aan leermogelijkheden en onderwijsprogramma's te bieden*. De extra inzet van scholen bestaat uit het verlengen van de onderwijstijd en extra aandacht voor sport, cultuur, techniek of andere vaardigheden door middel van gastlessen, cursussen of projecten. De Onderwijsraad maakt onderscheid naar drie vormen van uitbreiding, namelijk oriëntatie, verrijking, verbetering. Oriëntatie is bijvoorbeeld de weekendschool (leerlingen maken kennis met verschillende beroepen), verrijking is de verlengde schoolklas en de plusklassen, verbetering is de schakelklas, onderwijstijdverlenging of huiswerkbegeleiding. In schakelklassen, brede scholen, zomerscholen of onderwijstijdverlenging wordt de (non)

formele leertijd uitgebreid. Ook de huiswerkklassen en – begeleiding nemen enorm toe (39% van de basisscholen, Onderwijsraad, 2010). Er is een behoefte om het formele en non-formele leren uit te breiden, niet alleen voor kinderen die extra aandacht nodig hebben, maar voor alle kinderen.

Aanbevelingen voor beleid

Kinderen leren veel op informele wijze, vaak ook op verschillende niveaus (instrumenteel, betekenissen, normatief). Maar omdat informele leerprocessen niet worden gemeten, is het nauwelijks te achterhalen wat en waar ze iets leren. De kwaliteit van het informeel leren in de eerste levensjaren is van belang en door informeel leren wordt een basis wordt gelegd voor levenslang leren (kennis, vaardigheden, attitudes).

Het onderscheid tussen formeel, non-formeel en informeel is niet meer dan een hulpmiddel, om verschillende leersituaties te onderscheiden. Voor educatoren is dat onderscheid soms wel handig om in het achterhoofd te houden. Het is wel goed om te beseffen dat kinderen aan cultuur, opvattingen en attitudes meer buiten de school leren dan op school. Beter benutten van informele leertijd kan door:

- Het activeren van voorkennis die elders is opgedaan;
- Door het voeren van gesprekken met leerlingen kan worden gereflecteerd op leerprocessen in de non-formele en informele leeromgeving: wat wilde je bereiken, wat heb je gedaan, wat kwam daar uit, wat heb je geleerd, zijn er nog andere manieren? Daardoor kun je ook ruimte geven aan andere leerstrategieën;
- Het beter benutten van bezoeken aan musea of andere educatieve plekken, door een betere inbedding (vooraf en achteraf);
- Het beter ontwikkelen van ouderbetrokkenheid, vooral ook bij jongere kinderen. Maar ook voor oudere kinderen kunnen bijvoorbeeld de kenmerken van een pakket voor sociale vaardigheden met de ouders worden besproken, zodat deze ook thuis herkend worden (zoals de *Vreedzame school*);
- Het werken met verbindingen (schakels) tussen formeel en informeel leren, bijvoorbeeld door mentoren van buiten de school, maar ook door toepassingen van ICT.

Bronnen

Carr, N. (2010). *The shallows. What the internet is doing to our brains*, New York: WW. Norton.

Clough, G., Jones, A.C., McAndrew, P. & Scanlon, E. (2007). Informal learning with PDAs and smartphones. In: *Journal of computer assisted learning*, 24, 359-371.

Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*, New York: Harper & Row.

Desforges, C. and A. Abouchaar (2003). *"The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on Pupil Achievement and Adjustment: A Literature Review"*, Research Report No. 433, Department for Education and Skills, London.

Eshach, H. (2007). Bridging In-school and out-of-school learning: formal, non-formal, and informal education, in: *Journal of science education and technology*, vol 16, no. 2m, april 2007, p. 171-190.

Evelein, F., Leren in flow. Frits Evelein over formeel en informeel muziekonderwijs, in: Cultuur Netwerk Nederland en Stichting Lezen (2007). *Verslag studiemiddag Kunst in School & Vrije tijd, Verslag van de vierde wetenschappelijke bijeenkomst van CultuurNetwerk Nederland en Stichting Lezen*. Utrecht: CNN.

Harris, A. and J. Goodall (2006). *Parental Involvement in Education: An overview of the Literature*, University of Warwick, Coventry.

Hattie, J. (2009). *Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London & New York: Routledge.

Holm Sørensen, B. Danielsen, O., Nielsen, J. (2006). Children's informal learning in the context of schools of the knowledge society, in: *Educ Inf Technology*, (2007) 12:17-27.

Melhuish, E. (2010). "Why children, parents and home learning are important", in Sylva et al (Eds.), *Early Childhood Matters: Evidence from the Effective Pre-school and Primary Education project*, pp. 44-70, Routledge, London/New York.

Onderwijsraad (2010). *Uitgebreid onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.

Shonkoff, J. P. and D. A. Phillips (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*, National Academy Press, Washington DC.

Studulski, F., Waar wordt tegenwoordig nog wat geleerd?, in: Dyck, M. van & Studulski, F. (1994). *Schools en buitenschools*, ARO Werkdocument 15, Utrecht: Adviesraad voor het onderwijs.

Studulski, F. (2002). *Sociale aspecten van ICT: spelen, participeren, leren*, UNESCO: Den Haag.

Studulski, F. (2007). *De brede school. Perspectief op een educatieve reorganisatie*. Amsterdam: SWP.



Colofon

Auteur: Frank Studulski

Contact: www.eco3.nl

© september 2011